

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВІДМОВИ ВІД ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ

Для спадкоємця передбачена законодавством України можливість як прийняти спадщину, так і відмовитися від її прийняття (ст. 1273 Цивільного кодексу України [1] (далі – ЦК України) протягом строку, встановленого для прийняття спадщини. Вчинення відмови від спадкування здійснюється шляхом подачі заяви нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини.

Якщо спадкоємець відмовився від спадкування, то у наступному подати заяву про прийняття спадщини такий спадкоємець вже не може. Так само не можна відмовитися від спадщини за умови настання певних обставин, тобто відмова є безумовною і беззастережною. Здійснити своє право на спадкування після відмови від нього спадкоємець може лише шляхом відкликання заяви про відмову від прийняття спадщини протягом строку, встановленого для її прийняття, та подачі у встановленому порядку (ст. 1269 ЦК України) заяви про прийняття спадщини. Згода органу опіки та піклування для відкликання такої заяви батьками, усиновлювачами, опікунами малолітньої особи, опікунами недієздатної особи не потрібна.

Відмовитися від прийняття спадщини можна на користь іншого спадкоємця або «безадресно». Для спадкоємця за заповітом у ч. 1 ст. 1274 ЦК України передбачено право відмовитися від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця за заповітом. Якщо спадкування здійснюється за законом, то спадкоємець має право відмовитися від прийняття спадщини на користь будь-кого із спадкоємців за законом незалежно від черги (ч. 2 ст. 1274 ЦК України). У свою чергу, спадкоємець, який одержав право на спадкування внаслідок відмови на його користь від спадкування іншим спадкоємцем, також має право відмовитися від спадкування такої частки іншого спадкоємця.

Принциповою засадою вчинення відмови від спадкування є недопущення призначення нових спадкоємців за вибором того спадкоємця, який відмовляється від спадщини. Тому воля заповідача зберігається і у тих випадках, коли він підпризначив спадкоємця. Спадкоємець за заповітом може відмовитися від спадщини лише на користь особи, яка є підпризначеним спадкоємцем.

Якщо відмова від спадкування здійснюється неповнолітніми, обмежено або повністю недієздатними особами, то вона може бути проведена з врахуванням правил ч. 2–4 ст. 1273 ЦК України щодо отримання згоди на відмову відповідних осіб та органів.

За правовою природою відмова від спадщини є одностороннім правочином та має відповідати усім вимогам, що до них ставляться законом. Тому відмова від спадкування може бути визнана недійсною, якщо вчинена під впливом помилки, обману, насильства, тяжкої обставини (ст. 225, 229–231, 233 ЦК України).

Правові наслідки відмови від прийняття спадщини передбачені у ст. 1275 ЦК України. «Безадресна» відмова від спадкування призводить до розподілу порівну між спадкоємцями за заповітом або за законом (для спадкоємців тієї ж черги) частки спадкоємця, який відмовився від спадкування.

Важливо, що відмова спадкоємця за заповітом від прийняття спадщини не позбавляє його права на спадкування за законом (ч. 5 ст. 1275 ЦК України).

У процесі діяльності судів виникають спірні питання щодо правових наслідків відмови від прийняття спадщини. Зокрема, Постановою Харківського апеляційного суду від 13.02.2020 р. [1] було відмовлено у задоволенні позову про визнання права власності на спадщину, оскільки позивачем, який відмовився від спадкування за законом, не заявлялася вимога про визнання недійсною такої відмови.

У справі, що розглядалася судом, підтвердженим є той факт, що на момент вчинення відмови від спадкування за законом, позивач не був обізнаний про наявність заповіту, складеного на його ім'я. За змістом ст.ст. 1274, 1275 ЦК України відмова від спадкування вчиняється окремо у кожному випадку у разі спадкування за заповітом та за законом, тому відмова від спадкування за заповітом не означає

відмову спадкоємця від спадкування за законом (ч. 5 ст. 1275 ЦК України), а відмова від спадкування за законом у разі охоплення усієї спадщини заповітом логічно, що не може відбутися, оскільки неможливо відмовитися від того, чого не існує. Оскільки законом не передбачена можливість одночасного спадкування за заповітом та законом (за винятком випадків наявності майна, не охопленого заповітом), то відмова від спадкування за законом за наявності дійсного заповіту не можлива. Тому у даній справі рішення суду не може ґрунтуватися на положенні ч. 5 ст. 1275 ЦК України.

Думається, такий спосіб захисту прав спадкоємця у справі, що розглядається, як визнання його відмови від спадкування за законом недійсною на підставі ч. 1 ст. 229 ЦК України з огляду на помилку позивача щодо відсутності складеного на його ім'я заповіту, не можна вважати належним способом захисту його прав. Позивач не відмовлявся від спадкування за заповітом, а тому є таким, що прийняв спадщину на підставі заповіту, а його вимога про визнання права власності в порядку спадкування за заповітом має бути задоволена судом.

Так само, вимога про визнання права на частку у праві спільної часткової власності на спадкове майно не є ефективним способом захисту прав позивача, оскільки виникнення права власності на частку спадкового майна у особи у порядку спадкування вимагає застосування спеціальних норм спадкового права. Зокрема, у справі, що розглядається презумпція рівності часток у праві спільної часткової власності на майно, що є предметом заповіту, спростовується правом непрацездатної особи на обов'язкову частку у спадщині. Тому використання судом положень ч. 1 ст. 357 ЦК України призведе до помилок у визначенні часток спадкоємців у спадковому майні.

Література:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.
2. Постанова Харківського апеляційного суду від 13.02.2020 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87609928>